

Семенов О.М. Педагогічна майстерність академіка Івана Зязюна: лінгвоаксіологічний аспект // Педагогічна майстерність академіка Івана Зязюна : зб. наук. пр. / [редкол. : Н.Г.Ничкало (голова), та ін. ; упорядн. : Н.Г.Ничкало , О.М.Боровік, ; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. - К. : Богданова А.М., 2013. - 456 с. - С. 153 - 160

УДК 37.011.3 - 051:005.336.5:81:124.5 (І.А. Зязюн)

Олена Семенов,
м. Київ

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ АКАДЕМІКА ІВАНА ЗЯЗЮНА: ЛІНГВОАКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Відомий український філософ С.Кримський цілком правомірно доводить, що людина – істота вертикальна, бо її життя визначається не так удовж – кількістю прожитих років, як у височінь ціннісного сходження [12, с.353]. Це підтверджує дослідницьку думку про те, що людина є автором своєї життєдіяльності. Цінність людини полягає в її справах і вчинках, але передусім – в умінні постійно працювати над собою: пізнавати свої можливості й максимально їх використовувати у своєму житті і професійній діяльності.

Крізь ціннісні виміри Любові, Істини, Краси, Добра, Надії, Свободи розглядає працю людини польський учений Т.Новацький. Саме праця, - аргументує педагог, - є основою творчості, головним засобом і передумовою самовдосконалення та самореалізації людини [15, с.163]. Таку характеристику повною мірою відносимо до вчительської праці, основного виховного засобу, завдяки якому кожний вихованець, наголошує академік Іван Андрійович Зязюн, послідовно й систематично набуває розумового, естетичного, практичного досвіду. «У педагогічній дії, – переконливо доводить видатний український вчений, – є два рівнозначні суб'єкти за змістовною сутністю – Людина і Людина. Вони мають створювати один одному відчуття спокою, рівноваги, благополуччя, щастя. Як це зробити – знає передусім педагог. Він має навчити

цього своїх учнів...Навчити ненав'язливо, нетенденційно, мимовільно. Навчити своєю поведінкою, своїм статусом, своїми Знаннями, своєю Людяністю, своєю Свободою, своїм Щастям, своїм Талантом» [6, с.74].

Глибокі філософсько-психологічні роздуми Івана Андрійовича Зязюна спонукають замислитися про те, як зберегти і розвинути самотність учня і вчителя в сучасному глобалізованому світі. Водночас загострюють увагу і до іншого важливого питання: носіями яких інтелектуальних якостей та моральних чеснот має бути, власне, особистість ученого-педагога. Адже «ні найвищий рівень, ні бездоганність самі по собі не сприймаються і не засвоюються учнями чи студентами, а тільки втіленими у живий образ конкретного викладача, вченого, виявленими і діалогах довірливого спілкування» [14, с.46]. Така особистість, - переконує Іван Андрійович Зязюн, - насамперед має відзначатися духовною елітарністю, інтелігентністю. Її внутрішня риса, основа її мотивованих дій і таланту «полягає в неперервній, невидимій для суспільства, але продуктивній інтелектуальній діяльності» [4, с.15-16]; у такої особистості співчуття, доброзичливість, «журба про інших» (М.Бердяєв) пов'язані з надзвичайною сприйнятливістю, зраненою за інших «боляче сприйнятливою душею», відкритістю світові. Усі ці властивості амбівалентні, але без них неможливе ... розуміння сутності особистості інтелігента» [4, с.16].

Саме проблемам становлення духовно розвиненої, інтелектуально загартованої, емоційно багатої, естетично зорієнтованої, творчо-креативної особистості педагога на засадах гуманізму, педагогічної майстерності вчителя присвячені численні фундаментальні наукові дослідження І.Зязюна. Учений зі світовим ім'ям ще в умовах Радянського Союзу став ініціатором упровадження в усі вищі навчальні заклади в якості окремого навчального предмета науки про одухотворення навчального процесу. Ідеться про педагогічну майстерність, «достатньо стійку систему теоретично осмислених і практично виправданих педагогічних дій і операцій, що забезпечують високий рівень педагогічної взаємодії між викладачем і його учнями» [10, с. 47].

Культурні цінності і пріоритети, феномен педагогічної майстерності, філософії педагогічної дії Івана Андрійовича Зязюна як академічного вченого, його наукової школи досліджують В.Кремень, С.Гончаренко, О.Дубасенюк, А.Кузьмінський, М.Лещенко, Н.Ничкало, О.Отич, С.Коновець, В.Рибалка та ін.

У контексті вивчення педагогічної майстерності Івана Андрійовича Зязюна зазначимо, що в останні роки актуалізувалася проблема опису мовлення окремої особистості, характеристика її мовленнєвої спроможності, мовленнєвої поведінки. Особистість не може пізнати і зрозуміти себе й інших без мови, а, відповідно, й реалізуватися, - довів російський психолог О. Леонт'єв, - «...мова є передусім мовою особистості» [13, с. 282]. Виокремлюють аксіологічний, лінгвоаксіологічний аспект педагогічної майстерності, або, як називає В.Сидоренко[17], акмелінгвістичну майстерність, що діалектично пов'язана з високим рівнем загальної культури особистості в її мисленнєвому, поведінковому і почуттєвому проявах, тобто віддзеркалює процеси мовомислення, мовотворення і мовопродукування.

Іван Андрійович Зязюн збагатив педагогіку і психологію чималою кількістю нових аксіологічних смислів, які більш глибоко передають особисте ставлення, цінності вчительської професії. Серед комунікативно значущих цінностей, властивих досліднику, – цінності самостійності (свобода, творчість, сміливість, незалежність, вибір власних цілей); щедрості (допомога, чесність, відповідальність, дружба); універсалізму (широта мислення, рівність, захоплення прекрасним, мудрість). Однак у професійній педагогіці й лінгводидактиці бракує досліджень, які б презентували багатогранну, елітарну (вишукану) мовну особистість видатного педагога, своєрідність його мовотворчої індивідуальності.

У межах статті з'ясуємо функціональне навантаження ключових концептів філософсько-педагогічних, філософсько-психологічних текстів І.Зязюна: людина, особистість, учитель (талановитий учитель) і учень (талановитий учень), радість, краса, педагогічна дія, інтелект, афект, воля, окреслимо особливості вияву педагогічної майстерності у вимірах

лінгвоаксіології. Джерельною базою слугують праці [3-11], промови і виступи І.Зязюна, а також слова вдячних сучасників про талановитого вчителя.

Проведений аналіз фундаментальних наукових студій засвідчує: наукова мова Івана Андрійовича характеризується функціональною настановою на інтелектуальне сприйняття, водночас є своєрідним синтезом мовної творчості. Прозорості і змістовності, ясності думок і їх логічної єдності автор досягає шляхом органічного поєднання філософських, естетичних і педагогічних термінів, що пронизані відчутним ліричним струменем.

Ключовими словами філософсько-педагогічних, філософсько-психологічних текстів І.Зязюна виступають, зокрема, такі концепти, як *людина, особистість, учитель, учень*. За смисловим навантаженням учений трансформує їх на власні назви. Насамперед на основі ґрунтовно опрацьованих численних наукових досліджень українських і зарубіжних психологів (З.Фройда, К.Юнга, Л.Виготського, Д.Узнадзе, Ф.Бассіна, М.Ярошевського) дослідник рішуче відстоює положення про те, що «особистість не може бути самодостатнім виміром чи кінцевим результатом смислової вибудови Людини. Смысл набувається постійно змінюваними відношеннями і зв'язками із сутнісними складниками людського буття. Особистість і Людина відрізняються тим, що перша є способом, інструментом, засобом організації досягнень другої. Перша отримує смисл і життєвість в другій. Можна з переконливістю стверджувати, що особистість в якості психологічного інструмента може «озовнішуватись», про неї можна, необхідно рефлексувати «заочно» і це зовсім не суперечить трансцедентуючій, змінній природі людини» [5, с.326].

Обстоюючи позиції культурологічного підходу, за яким «основне в змісті культури – не речі, а людина, суспільство, І.Зязюн пов'язує культурний розвиток особистості зі створенням нових цінностей і вважає духовність, інтелігентність домінуючими рисами особистості [9]. Духовність учителя, зокрема, характеризує як системотворчий компонент цілісної педагогічної реальності. Саме духовно-інтелектуальний потенціал педагога (переконливо доводить також і доктор педагогічних наук, професор М.Лещенко) допомагає

поєднати особистісні смисли із суспільними, наблизити результати педагогічної діяльності до категорій високого і прекрасного. Це відображено і інтелігентності мовлення Івана Андрійовича. Ідеться про мовне чуття, тобто спрямованість на самовдосконалення, внутрішнє прагнення до знань, краси у спілкуванні людьми свого середовища [16, с.3, 9].

У мовній палітрі наукового дискурсу увиразнюється семантико-стилістична парадигма слів педагогічної тематики: *учитель (талановитий учитель) і учень (талановитий учень), радість, краса, педагогічна дія*. «Талановитий учитель робить усе можливе, щоб учень самостійно працював над собою, щоб процес учіння перейшов у процес самоучіння, процес виховання – у самовиховання» [6, с.121]. Якісними показниками педагогічної майстерності талановитого вчителя, наголошує вчений, є «*моральність* як зразок поведінки для вихованців, *естетичність* як необхідне постійне вміння вчителя включати у процес педагогічної дії позитивні почуття прекрасного і піднесеного, рідше – комічного, наповнюючи дію потребою-спонудою кожного учня до набуття статусу суб'єкта педагогічної дії» [11, с. 368]. «Учитель», – аргументує І.Зязюн, – це той, хто веде за руку, педагогіка – майстерність ведення за руку, отже, справжня педагогіка – це психологія в дії [8, с.21].

У національній педагогічній картині світу педагога-естета особливе місце займають виступають концепти «радість» і «краса» [6, с.121, с.145]. Для учнів - бадьора, бурхлива, солодка радість шкільного життя, для вчителя – краса і радість від педагогічної праці, радість педагогічної творчості. Фактор радості пов'язаний з необхідністю задоволення потреби в самоствердженні, в реалізації відповідного рівня прагнень: «Чим більше позитивної почуттєвості одержує дитина в перші шкільні роки, тим необхіднішою буде самоствердження її життєвою радістю і любов'ю від процесу навчання, від спілкування з учителем, з учнями у школі»; «Тільки радість – запорука вчительської творчості, лише радість педагогічного спілкування і творення – твоє життєве щастя».

Дослідник логічно продовжує ідею А.Макаренка про щастя («...Я надзвичайно щаслива людина. І моє щастя не залежить ні від яких матеріальних

благ») і психолога Едварда Стоунса про нагальну потребу психопедагогіки («...Лише завдячуючи вчителям, які будують свою педагогічну дію у школі на певних теоретичних та практичних принципах психології, ми зможемо домогтися суттєвого прогресу у практиці учіння»). Створюючи умови для стимулювання активності своїх вихованців і працюючи з «живою психологією суб'єкта» [8, с.22], вчитель творчо актуалізується [7]. Учнем у процесі його самостановлення й саморозвитку педагогічна дія вихователя сприймається як ціннісно-смилова взаємодія.

Зразком енергетично потужної педагогічної дії є, власне, *майстер-класи* академіка Івана Зязюна в загальноосвітніх і вищих навчальних закладах різних міст України і за кордоном. Зазначимо, в Україні діють уже понад тридцять практичних центрів педагогічної майстерності, які працюють за відповідними авторськими програмами і посібниками. Після закінчення одного з таких представницьких заходів, або, як називають в освітянській громаді, – школи Добра в Українському гуманітарному ліцеї (директор – канд. пед. наук Г.Сазоненко) вчителі захоплено говорили: «Прочитана лекція – наче для мене особисто, для зцілення душі. Зараз так не вистачає просто людського доброго слова, співпереживання, щирості»; «Я вже не вперше слухаю Івана Андрійовича. Захоплює робота майстра, бо мене цінують як особистість»; «Ми прийшли на захід не тому, що треба, а тому, що прагнули відчувати радість і тривоги, рефлексії непересічної особистості науковця-естета» У кожному виступі Майстра – акцент на освіту, педагогічні проблеми, педагогічну майстерність учителя, яку автор викристалізовує як позитивне «взаємопереживання», «взаємопочування», взаємодію вчителя й учня, побудовану з урахуванням духовного й фізичного здоров'я підлітка.

Особливої енергетики Іван Андрійович надає афекту, інтелекту, волі особистості, які психолог В. Зінченко назвав серцевиною освіти» [2, с.61.]. Інтелект, за І.Зязюном, – смыслом наповнені знання і душа учня. Афект – емоційно-почуттєвий світ людини, її психофізіологічна складова. З емоціями людина народжується. Соціалізуючись, емоції перетворюються в почуття. Як

правило, вони безкорисливі, але занадто вагомі в інтелектуальному розвитку й саморозвитку особистості, є основою людського розуму, досвіду людського Почуття завжди підтримуються інтелектом. Інтелект завжди народжується почуттями. Якщо уважніше подивитися, то почуття значно вагоміші за розум. Почуття рухають науку... Із почуттів розпочинається учительський авторитет [7; 8, с.23]. Для відтворення широкого діапазону емоцій і почуттів, їх глибини, автор часто використовує виражальний потенціал коротких речень, які здатні розгорнути інформацію, підкреслити її смислову значущість, спонукають читача до діалогу з автором.

Занурюємося в глибину думок і пересвідчуємося: перед нами академічний красномовець, котрий, пропускаючи через душу і серце, володіє естетичними потенціями мови. Іван Андрійович завжди ретельно продумує стратегію виступу чи статті: визначає цільову настанову, проектує власне бачення проблеми, відшукує оригінальні прийоми зацікавлення аудиторії (незвичний початок, контраверсивне запитання, психологічні паузи, монолог як уявний діалог у формі роздуму вголос). Характерна ознака майстерного мовлення дослідника – точність: фактична (адекватне позначенням об'єктів навколишньої дійсності, явищ, подій), термінологічна (передає відповідність мовлення системі наукових понять), художня (підпорядкована пізнавальній і естетичній меті висловлювання, авторського задуму чи власних думок).

Як показує проведене нами опитування в численних аудиторіях (учнівській, студентській, вчительській, викладацькій), слухачів зачаровує переконливе, емоційно насичене, колоритне мовлення носія філософсько-педагогічної культури: спокійний, щирий, наповнений всеперемагаючим оптимізмом голос, приємний різнобарвний тембр, уміння говорити чітко, виразно, впевнено і щиро, модулюючи темп мовлення й інтонації, тонке й доречне використання засобів невербальної мови.

Ідеться про мовленнєвий артистизм, мовленнєвий магнетизм (терміни запропоновані О. Булатовою), уміння викликати емоційно-почуттєвий відгук у реципієнтів. І.Зязюн володіє магією словесного спілкування, створюючи біля

себе емоційне біополе. Психоенергетика особистості згуртовує людей, викликає захоплення надзвичайними якостями, властивостями, максимально впливає на розум і почуття суб'єктів професійно-педагогічної взаємодії, є своєрідним сугестивним засобом. Цим даром наділені не всі натури, раціонально його не завжди можна пояснити, проте емоційно діти відразу фіксують токи добра, незвичайності, духовності, які випромінюються від педагога [1, с. 86].

Віртуозне послуговування різноманітними інтонаційними варіантами конструкцій, управління мелодикою, темпом, тембром, привернення уваги логічними акцентами та емоційним наголошенням слів – усе це уможливорює дієвий вплив Майстра на емоційно-почуттєву і вольову сфери діяльності учнів. Саме професійну виразність мовлення В.Сластьонін [18, с. 128] вважає тим показником, що визначає рівень педагогічної майстерності: «Впливова сила фрази, вимовленої людиною, залежить передусім від її словникового складу, від того смислу, який має кожне слово, майже незалежно від індивідуальних особливостей того, хто говорить і слухає, а також від особливостей ситуації». Індивідуалізованість мовлення академіка Івана Зязюна полягає в індивідуальній мовленнєвій манері, її гармонійності з екстралінгвістичними засобами, у гнучкості виконуваних мовленнєвих ролей і функцій, виробленому ексклюзивному стилі професійно-педагогічної взаємодії, що допомагають зреалізовувати комунікативний задум, досягати бажаного рівня сприйняття і розуміння комунікативних висловлювань.

Аналіз фундаментальних наукових студій дає підстави надати Івану Андрійовичу Зязюну статусу елітарної (вишуканої) мовленнєвої особистості, котра відзначається високою методологічною культурою, фундаментальністю, майстерним володінням секретами ефективного "живого" слова, "науковою іскоркою", толерантністю, науковою ерудицією, діалоговою взаємодією. Івану Андрійовичу належить глибоке розуміння структури і особливостей культуротворчої діяльності особистості, яке розроблено ним з позицій філософа, культуролога, мистецтвознавця, психолога і педагога.

Педагогічну майстерність дослідник презентує як достатньо стійку систему теоретично осмислених і практично виправданих педагогічних дій і операцій, що забезпечують високий рівень педагогічної взаємодії між викладачем і його учнями. Ключовими концептами філософсько-педагогічних, філософсько-психологічних студій І.Зязюна виступають людина, особистість, учитель (талановитий учитель) і учень (талановитий учень), радість і краса праці, педагогічна дія, а «справжня педагогіка, за І.Зязюном, – це психологія в дії. Учитель, – доводить вчений, – має володіти новим педагогічним мисленням, ціннісною установкою якого має бути пріоритет індивідуальності, саморозвитку, самоучіння особистості, отже, необхідний докорінний перегляд професійної підготовки вчителя до виховної дії. Праці видатного Майстра ненав'язливо стимулюють замислитися, яким життям живемо і чим наповнюємо внутрішній простір душі: інтелектом, благородними почуваннями, стійкістю духу, чистотою помислів, щирістю почуттів, шляхетністю виховання, що є метою подальших наукових студій.

Література

1. Булатова О.С. Педагогический артистизм : уч. пособ. для студ. высш. пед. уч. завед. [Текст] / Оксана Сергеевна Булатова. – М.: Академия, 2001. – 240 с.
2. Зинченко В. П. Аффект и интеллект в образовании. – М.: Тривола, 1995. – 64с.
3. Зязюн І. Аксіологічні ресурси педагогічної дії вчителя /Іван Зязюн //Естетика і етика педагогічної дії: зб. наук. пр.- К.-Полтава, 2011.-С. 9-24.
4. Зязюн І.А. Духовні чинники елітарної особистості /І.А.Зязюн // Розвиток особистості в полікультурному освітньому просторі: зб. матер. Міжнар. конгресу – IV Слов'янські педагогічні читання. – Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2005. – 338 с. – С.15-19.
5. Зязюн І.А. Людина в контексті гуманітарної філософії / Іван Зязюн // Професійна освіта : педагогіка і психологія : пол.-укр.; укр. –пол. [щорічник] / за ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало. – Ченстохова; К., 1999. – Вип.1.-С. 323-332.
6. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук. метод. посіб. / І.А. Зязюн. – К.: МАУП, 2000. – 312 с.
7. Зязюн І. Педагогічна дія вчителя в умовах інтегральної освітньої технології /Іван Зязюн //Теорія і практика управління соціальними системами.- 2010.-№3 [Електронний ресурс]–Режим доступу: <www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/tipuss/2010_3/Zjazjun2.pdf>. Загол. з екрану.– Мова укр.

8. Зязюн І. Педагогічна психологія чи психологічна педагогіка ?! / Іван Зязюн // Естетика і етика педагогічної дії: зб. наук. пр. - 2012. - Вип. 3. - с. 20-38.
9. Зязюн І. А. Теоретичні аспекти культури і культурного розвитку людини І. А. Зязюн, Н. Є. Миропольська, Л. О. Хлебнікова та ін. // Виховання естетичної культури школярів: навчальний посібник / - К.: ІЗМН, 1998. - 156 с.
10. Зязюн І. А. Філософські засади освіти: освітні і виховні парадигми, освітні технології, діалектика педагогічної дії / І. А. Зязюн // Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти: Монографія. - К., 2003. - 246 с.
11. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: Монографія / І. А. Зязюн. - Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. - 608 с.
12. Кримський С. Б. Під сигнатурою Софії / С. Б. Кримський. - К.: Вид. дім Києво-Могилянська академія, 2008. - 367 с.
13. Леонтьев А. А. Слово в речевой деятельности. Некоторые проблемы общей теории речевой деятельности. - М.: Наука, 1965. - 245 с.
14. Мацько Л. Українська мова в освітньому просторі / Любов Мацько: навч. посіб. для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр». - К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. - С. 75.
15. Новацький Тадеуш В. Людська праця. Аналіз поняття / Тадеуш В. Новацький; пер. з польськ. Юлії. Родик. - Львів: Літопис, 2010. - 182 с.
16. Панько Т. І. Індивідуальне й соціальне у виробленні українського інтелегентного мовлення / Т. І. Панько // Укр. мова і літ. в шк.: щомісячний наук.-метод. журнал МОН України. - 1992. - № 1 (419). - С. 3-9.
17. Сидоренко В. В. Акме-синергетичний підхід до підвищення кваліфікації вчителя української мови та літератури в умовах неперервної педагогічної освіти / В. В. Сидоренко // Наукова скарбниця освіти Донеччини: науково-методичний журнал. - Донецьк. - 2010. - № 2. - С. 111-117.
18. Сластєнин В. А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки / Виталий Александрович Сластєнин. - М.: Просвещение, 1976. - 160 с.

Елена Семенов

***Педагогическое мастерство академика Ивана Зязюна:
лингвоаксиологический аспект***

В статье рассматривается функциональное своеобразие ключевых концептов философско-педагогических, философско-психологических текстов Ивана Андреевича Зязюна: человек, личность, учитель (талантливый учитель) и ученик (талантливый ученик), радость, краса, педагогическое действие, интеллект, аффект, воля, представлены особенности педагогического мастерства академического ученого в аспекте лингвоаксиологии.

Ключевые слова: человек, личность, учитель, ученик, радость, краса, педагогическое действие, интеллект, чувства, Иван Зязюн.

Olena Semenog

***Pedagogical skills of academician Ivan Zyazyun:
language aksiology aspect***

The article deals with the functional load of key components of philosophical and pedagogical, philosophical and psychological texts of Ivan A. Zyazyun: people, person, teacher (a gifted teacher) and student (gifted students), joy, beauty, pedagogical action, intelligence, affect, will. Also there are outlined the expression features of pedagogical skills of academician in terms of language aksiology.

Keywords: *people, person, teacher, student, teaching skills, pedagogical action, intelligence, sense, Ivan A. Zyazyun.*